

ԿՐԾՆԱԿԱՆ

“ՃԱՌ ԽԱՁԻՆ”

Ուսելի նուիրուած տօներուն ամենէն յատկանշականն է Ուսելբերացը, երբ մանաւանդ անով կը տօնենք յիշատակը կայսերական ձեռքերէ խաչափայտին հանդիսաւոր բարձրացումին:

Ուսել քրիստոնէութեան խորհրդանշելը ըլլալէ առաջ, ռդրերգութիւնն էր աշխարհին, անարգութեան անարդ գործիքը, կախարան աւազակներու: Հին աշխարհը ունէր Զօրութեան, Կոյսի, Կեղեցկութեան խորհրդանշել աստուածներն, որ կեանքն ու Հաճոյքը կը փառապրուէին: Հետեւաբար ռդրերգութիւնն ու մանաւանդ գայթակղութիւնն էր խաչը հին աշխարհի վերջաւորութեան, երբ կը բարձրանար ան իրրեւ պաշտամունքի առարկայ: Ողբերգական այդ յիմարութիւնը մնաց և գեռ պիտի մնայ անբաժան թափնը կեանքին, որքան առեն մարդ ինքզինքը ծնած նկատէ միայն հաճոյքին համար: Եւ հաճոյքը ինքն իրեն համար հետապնդուած՝ խոյս կուտայ միշտ աւելի հեռուն, մոլորեցնելու համար իբե հոռէն անխորհուրդ կերպով վազողը:

Անոր համար աւետարանը կը խոստանայ խաչը՝ իբր վարձատրութիւն բոլոր անոնց՝ որոնք իր դրօշին կ'որդեգրուին:

Կեանքի մէջ առհասարակ բոլոր պատերազմիկները յաղթանակ, օւրախութիւն, և հարստութիւն կը խոստանան իրենց հետեւողներուն: Գարազան նոյն կարելի է նկատել մտքի կաշուածին մէջ. իմաստասիրական և բարոյական դրութիւններ, զըպրօցներու պետեբա կը կարծեն թէ ամբողջ ճշմարտութիւնը իրենց՝ հետ ունին և հետեւաբար գոհացուած են բարձրագոյն պէտքերը ժամանակին: Միայն աւետարանն է որ տառապանք և խաչ կը խոստանայ իր անունով հաւաքուողներուն:

Ճիշտ չէ անշուշտ ըսել թէ խաչը գործիքն է տառապանքին և թէ քրիստոնէութիւնը տառապանքի կրօն է, աւելի ճիշտ պիտի ըլլար ըսել թէ Կերպոյն կեանքը, որով և անոր Լիութեան համապատասխան երջանկութիւնը, որուն քրիստոնէութիւնը

կ'ուզէ առաջնորդել մարդիկ՝ տառապանքի ճամբէն և ճանաչողութենէն կ'անցնի: Եւ արդէն կարելի չէ ճանշնալ կեանքը և դիտակցել անոր արժէքին՝ առանց թափանցելու հաճոյքին և մանաւանդ ցաւի իմաստին, քանի որ կեանքը անոնցմով է հիւսուած: Եւ հոս է քրիստոնէական աշխարհայեացքին իրատեսութիւնը և անոր անգերազանցելի խորութիւնը:

Անշուշտ ինչպէս ամէն բան կեանքի մէջ, այնպէս ալ տառապանքը երկու երես ունի, առանց կեանքը երկփեղկելու ցաւայն, լուսաւոր և զոհող տառապանք, որ աւելի կեանքի մը կ'առաջնորդէ, և մութ ու տորիչ տառապանք որ կը տանի մահուան, Լուսաւորը մենք է որ կը ստանձնենք և կը զիմաւորենք, մութը մեզի կը պարտադրուի, մէկին մէջ յարգուած է մեր գերագոյն արժէքը՝ ազատութիւնը, և միւսին մէջ մենք ենթական ենք իր ճակատագրական հարուածներուն: Այս վերջին թերհասկացողութիւնն է որ, ինչպէս այն հեռաւոր օրերին, այնպէս ալ մեր ժամանակի մարդը շատերու աչքին, քրիստոնէութիւնը նկատուի իբր արտաք յոռեանութեան կրօնք մը, որուն պատճենները կեանքը պէտք է լքեն ըլլալու համար սեւաւորն, արտաւ: Անոր համար է որ նիցչէ քրիստոնէութիւնը պիտի կարծէր գերինքու, թշուառներու, սկայներու, այլասերածներու կրօնք մը, նախանձոտ ընդվզում մը՝ ընդդէմ զօրաւոր ընտրանիին, Հոռվմէացի տէրերու առողջ ցեղին: Հետեւաբար քրիստոնէութեան յաղթանակը ըստ իրեն յաղթանակն է Տկարութեան՝ ընդդէմ Ուսելին, Ապարժէքին՝ ընդդէմ Արժէքին: Մակերեսային է տեսութիւնը, քրիստոնէութեան իսկութեանը մէկ քաջատրիք անհասկացողութիւնն յառաջացած:

Տառապանքը անխոստովելի բաժինը, միջամտութիւնն է կեանքին, երբ մարդը իր նախապէս զբաւած մակարդակէն աւելի վերին մը գրաւել կը փորձէ: Ձի բաւեր միայն ցաւին, տառապանքին նկատմամբ ունենալ աւելի արժանաւոր կեցուածք մը, ինչպէս կ'ընէին հնութեան մեծ բարոյաւորները, այդ կեցուածքը պէտք է գտնէր մէջ կարելի ուժը, սէրը եթէ կ'ուզէք, զինքը աւելի բարձրագոյն կեանքի մը, երջանկութեան մը տանիլ կարենալու համար:

Զաւակի տէրը հերոսական արարքներու ընդունակ կը դարձնէ ամենէն խոնարհ կիներ, ինչպէս հայրենիքինը՝ այնքան մարդիկներ:

Տառապանքին նկատմամբ քարոզուած յոռեանսութիւնը զուրկ է որքան արժանաւորութենէ, նոյնքան ու աւելի արդիւնաւորութենէ: Գրիստոնէութիւնը ճանչցած է արժէքը տառապանքին և սովորեցած մարդոց կարենալ կրել զայն արժանաւորապէս. աւելին՝ անոյ արժեւորել կենքը: Տե՛ք ռէ կատն ցորենոյ անկեալ յերկիր մեռանիցի, ինքն միայն կայ, ապա եթէ մեռանիցի, բազում արդիւն առնէ: Հոս արդէն ցաւին իմաստը զոհաբերութիւնն է, որ աւանդի կենանքովը կը պսակուի մշտ:

Պէտք կ'այ ըսելու թէ ամէն ծնունդ և ստեղծագործութիւն, ըլլայ ան ֆիզիքական կամ բարոյական, կապուած է տառապանքին: Մայրը կը կրէ չարչարանք իր միսին՝ երբ աշխարհ կը բերէ զաւակը: Արուեստագէտը, սուրբը, կը տառապին, երբ աւելնալ կ'ուզեն իրենց ունեցածէն: Հիւանդութիւններն անգամ, մարմնի խոցուած կամ արտաւորուած մասերու պայքարն է ցաւազին զոհաբերութիւններով փրկելու համար մարդկը:

Տառապանք ըմբռնելու սխալ կերպ մը կայ, զգացական ու արտաքին, որ մեզի կուգայ մեր անցնեալէն, վասնզի մեր գործերը կը հետեին մեզի, որ մեզի կուգայ մեր պապապէն, անստոյգ մեր վիճակէն: Իրական տառապանքը գիտնալու, և ինքզինքը տալով ունենալու տառապանքն է: Տառապանք մօր, գիտունին, արուեստագէտին, Աստուծոյ:

Տարբերութիւնը, որով կը զանազանուի հին քաղաքակրթութիւնը քրիստոնէութեան բերածէն, կը կայանայ խաչին հագած նոր նշանակութեանը մէջ:

Ինչպէս կը տեսնուի տառապանքը զբաղան իմաստ և արժէք ունի, ստեղծագործ իսկութիւն մը, միշտ ինքզինքը գերազանցող, աստիճանաբար աւելի վեր մակարդակներու արժէքներ իրագործող:

Եւ յետոյ առանց իմաստասիրութեան և սովեհաս փաստարկութիւններու իրական այսինքն ստեղծագործ ցաւը կ'անդադարձ գերազոյն ուրախութիւնը: Այսպէս որդեծնութեան ցաւերուն մէջ զալարուող մայրը, իբրև մայր, խորապէս ուրախ է իր

սրտին մէջ: Վերաւոր հերոսը իր մարմնովը կը տառապի, մինչ ուրախ է և հպարտ իր հոգիին մէջ, ու ստեղծագործ արուեստագէտը գերազոյն հրճուանքով մը կ'ուրախանայ իր ռութեան քարձարագոյն կատարներուն վրայ, հակառակ որ իր կարողութիւններուն ծայրագոյն լարումը ճիգի սուր տառապանքով կը չարչարէ զինքը: Կենսի իւրաքանչիւր մակարդակ վրայ կենքը կը քաղցրանայ երբ կը մտածենք աւելի վերին իրագործման, անոր արժէքի սիրոյն: Խաչը սիրոյ ողբերգութիւնն է եթէ կ'ուզէք, սիրոյ հրաշքը, Աստուծոյ զօրութիւնը, վասնզի անոր վրայ էր որ Երեսցաւ Աստուծոյ սիրոյն բարձրագոյն նշանը: Կրն՞ք մտածել աշխարհ մը առանց խաչի, այսինքն այն ճիգին և փառքին որուն խորհրդանիշն է ան: Եւ Գրիստոնէութեան քարոզած այդ սէրը սիրելու համար ամէնքը Աստուծոյ և յԱստուած՝ զաղտնիքն է բոլոր առաքելներէն: Նոյնութիւններուն, բոլոր արիւթիւններուն: Եւ գերազոյն ուրախութիւնը՝ որ այդ սէրը կը բխի ու կը բխեցնէ, միակ իրաւ շրջանն է որ կը հոսի վարձ քաղցրախառնելու մեր գոյութեան բոլոր ցաւերը, մեզ կարող ընելու տանիլ անոնց բոլորին խաչը: Թէ տառապանքը լուրջ, գիտակից, հզօր և ազնիւ կ'ընէ հոգին, առածի մը չափ ամուր է իբրև հասարակաց մտածողութիւն: Ու Երեսցաւ ճիշտ է ոչ միայն անհատներուն՝ այլ նաև ժողովուրդներուն, հաւաքականութիւններուն համար:

Հոգեպէս զգաստ և բարոյապէս զօրեղ են այն ժողովուրդները, որոնք շատ տառապած են արդարութեան, բարիքի ու ճշմարտութեան համար: Ամէն ժողովուրդ, իր գոյութեան մէկ ճակատագրական շրջանին, աւելի կամ նուազ չափով զգացած է անպայման պատմական ու հոգեբանական այս ճշմարտութիւնը, բայց ոչ մէկ ժողովուրդ թերեւ չէ զգացած զայն այնպէս և այնչափով՝ ինչպէս և ինչ չափով զգացնէ մենք: Ձէ անցած են Կենսեքն զար մեր պատմութեան հաղարամեակներէն, որ քաղաքական փոփոքիկներ մէկէ աւելի անգամներ հիմնովին չստանէին մեր գոյութիւնը, բայց ամէն անգամուն ալ վէրքը, ուշ կամ կանոնաւ, այսինքն վերջապէս. արեւները փորձառութեան և առաքինութեան զարբնողներ եղան մեզի համար, ու, բնաշ-

խարհիկ թէ տարաշխարհիկ հորիզոններու գիրկը, կրցանք միշտ վերատին ժողուել մեր նշխարաւ մասերը և պահել մեր ինքնութիւնը։ Շատ բան կորսնցցոցինք, վայելք, հարստութիւն, ուժ և ուրիշ առաւելութիւններ, բայց հաւատարիմ մնացինք մեր ներքին արժէքին, մեր խաչին։ Տառապանքին փաստը խօսուն զօրութիւնը եղած է մեզի, և մեր արժանիքին ամենէն վաւերական ստուգանիշը։ Արդարեւ վիշտը չկրցաւ երբեք քանդել զմեզ ազգովին, ու տառապանքը ընդհակառակն համբերութեան եւ քաղութեան սքանչելիքներ կատարել առաւ մեզի մեր վրայ խուժող արհաւիրքներուն դէմ։ Չունեցանք ցաւի աղաղակ, ոչ ալ մեծագործութեան յաւակնութիւնը մեր արարքին, այլ այն վստահութիւնը, տեսիլքը եթէ կ'ուզէք՝ որ կը քաղցրացնէ ու կը սրբէ հոգին խաչի ճամբաներուն։

Բարոյական անկումներուն, այլասերումի, ընկերային ու քաղաքական նուաստացումներուն կը յաջորդէ անպատճառ վերանորոգում։ շրջան մը, որ կ'օճական դարթօնքով մը կը սկսի միշտ։ Ինչպէս անհատներու, այնպէս ալ ազգերու կեանքին մէջ, ուր որ ազնուական անցնալի մը ընդհողուած չմարնեցը կան, ամենէն ամենի մրկումներէն և փուլումներէն վերջ, անհրաժեշտաբար նորէն կը բացուի վերանորոգուած կեանքին արշալոյսը։

Մարդիկ, կրնան իրենց խաչը թաղել աղբիւսին ներքեւ, կամ թողուլ որ գերեվարուի ան, սակայն բարոյական ուժը՝ զոր ունի այդ խորհրդանշան Փայտը հոգիներու մէջ, ուշ կամ կանուխ պիտի ճառագայթէ։ Տակաւին երէկ հայ երկրին վրայ զբաւանի տակ կը պահուէր անոր լոյս, սակայն այսօր անիկա նորէն կը բանայ իր թեւերը հայ աշխարհի հորիզոններուն գլխաց, անգամ մը ևս սրբագործելով իր խորհուրդը, հազար անգամ մարտիրոսացած ժողովուրդի մը հոգիին վրայ։ Ազատ է այսօր խաչը անգամ մը ևս, վեր առնուած ու զետեղուած իր պատուանդանին, այն ճշմարիտ համոզումով թէ Հայ Հայրենիքի վերականգնումը չի կրնար կատարեալ ըլլալ, եթէ իրեն հետ չբերէ նաեւ Հայ Եկեղեցւոյ վերականգնումը։ Վասնզի հոգն ու ջուրը չեն բաւեր որ Հայրենիքը ըլլայ հայրենիք, անհրաժեշտ են այն հոգեկան և բարոյական ուժերը, որոնք

հնարաւոր կ'ընեն ժողովուրդի մը կեանքն ու ինքնութիւնը այդ հաղթութեւ վրայ։

Հայ Եկեղեցին այն հոգին է որ դարեւր ու դարեւր ապրեցաւ ազգին մէջ, ապրեցնելով զայն իր մէջ, և այս իր կեանքի ամենէն զօրեղի օրերուն։ Թոյլ տալ որ թոռամի այդ հոգին, պիտի նշանակէր կիսատ թողուլ վերականգնումի գործը որ տարիններէ ի վեր սկզբնաւորուած է մեր հոգին վրայ, թմբած մարմնին մէկ կողմը միայն արթնցնել պիտի նշանակէր, թող տալով որ միւս կողմը, որուն ներքեւ սակայն թերեւ կը բարախէ սիրտը, մնար միռոտ անշարժութեան մէջ։

Կարելի չէ խաչը խել հայ ժողովուրդի խիղճէն։ Անոր հոգիին ամենէն հզոր բնազդներէն մին եղած է ալ ան։ Եթէ քանդուի կամ եղծուի այդ ձեւը, հոգեբանական հետեւականութեամբ մը՝ այդ բնազդը իր սքանչուող պիտի փնտռէ զինքը ծնող հոգիին անհրաժեշտ ձեւերու մէջ, և ատոր արգասիքը պիտի ըլլայ այլասերումի վտանգը ազգային ինքնութեան համար։

Քսան դարեր շարունակ սորի և խղճի քաղցր բերումներով երգեցինք խաչին խորհուրդն ու փառքը, և անոր զգացումն ու ձեւը բնազդօրէն կարծես ամենէն հիմնական յօրինանիւթն է դարձեր մեր գրականութեան և գեղարուեստին։ Մեծ պիտի մնան միշտ այն ժողովուրդները, որոնք չեն թողուր որ օրերու մշուշը ծածկէ իրենց խաչը նայուածքներէ։ Ուայէ գերծ կեանք մը մահուան միայն կրնայ նայիլ։

Ուայէ նախապայման է մեծութեան, փառքի և Յարութեան։

Ե. Վ. Տ.

